# سکیولرزم: یوه نوې کتنه

## ۱) سریزه

مورِ په اوسنۍ نړۍ کې په لوی لاس له یوه داسې عظمی نعمت نه ځان بې برخې کړی دی، چې نورو ټولو صغری نعمتونو ته ورنه لاره ورغلې ده.

د مسلمانانو په زوال کې تر بهرنیو لاسونو داخلي عاملونه زیات وو، خو دا چې زوال خوړلي ملتونه تل د خپلې ماتې او ځوړتیا پړه په نورو یا «بل» ور اچوي، مسلمانانو هم خپله بربادي په غرب ور وتپله او دې کار یې که له یوې خوا له مسلمانانو دا ځواک واخیست، چې د خپلو تېروتنو اعتراف وکړي او خپله اینده برنامه سازي کړي، نو بلې خواته یې یو لوی تاوان دا هم ور واړاوه، چې د مسلمانانو په زړونو او سترګو کې د غرب له هر شي کرکه پیدا شوه. د دیوبند له مدرسې بیا زمورِ د عصري سازي د بهیر پر وړاندې د ملایانو دریځ چې په راډیو، ټلویزیون او ریل‌کاډي او هر غربي تولید کې یې د غرب توطئه او دسیسه لیدله، یو لوی عامل یې هماغه له زوال نه وروسته د غرب په ضد د مسلمانانو ذهنیت و. دا مخالفت یوازې تر توکو او تولیداتو پورې محدود نه و، بلکې په ډېر شدت او تونده بڼه یې د غربي نظریاتو او مفکورو پر وړاندې هم ځان څرګند کړ.

خو له غربي توکو او تولیداتو سره پخلاینه په دې ډېره اسانه وه، چې توکي د ګټې وتې او استعمال شیان دي او ژوند ورسره اسانېږي او بله دا چې د توکو استعمال د بنده په خپل لاس کې وي، مثبته او منفي دواړه استفادې ورنه کولی شي. خو دغه استدلال چې زوال خوړلي ملت د غربي توکي او تولیداتو په برخه کې وضع کړ، په غربي نظریاتو او افکارو یې تطبیق نه شو کړای او د دې تر شا څو علتونه وو. د پردیو مفکورو راخپلول لږ تر لږه دوه ډوله پوهه غواړي، چې مسلمان ملت له خپل زوال وروسته له دواړو پوهنو محروم وو.

یوه پوهه هغه وه چې په معاصره دنیا کې یې خپله ټولنه، مذهب، کلتور او د خپلې ټولنې تشریح کولی شوی، یانې د خپل ځان په اړه پوهه، چې په دې پوه شوي وای، چې مورِ چېرته ولاړ یو. بله پوهه د دې نظریاتو او مفکورو ژور فهم او درک و. خو مسلمانانو چې په خپل ځان د اجتهاد دروازې تړلې وې، نه یې د خپلې مذهبي پوهې او دیني مفکورې په مټ د خپلې ټولنې ستونزو ته ځواب ویلای شوی، نه یې د معاصرې دنیا غوښې پرانیستلی شوی او نه یې په معاصره دنیا

له deenodanish.com څخه ښکته شوی Deen-o-Danish

کې نوې تولید شوې پوهې ته غبرګه ورکولی شوی، ځکه دوی د خپلو اسلافو له بحثونو او کتابونو پرته نور هېڅ هم نه لیدل او مثال یې د کوهي له چونګښو وراخوا بل څه نه و.

## ۲) د سیکولرزم پېژندنه

(مولانا وحیدالدین خان)

د سیکولرزم په اړه د منصفانه درېځ لپاره د دوو شیانو ترمنځ باید فرق وکړو. یو سیکولر فلسفه ده، او بل سیکولر پالیسي۔ د دواړو ترمنځ ډېر واضح فرق دی. کوم خلک چې په دې فرق باندې پوه نه شي، هغه د سیکولرزم په هکله سم درېځ نه شي نیولی.

سیکولر فلسفه په پیل کې د هغو خلک د ذهن پیداوار وه، چې په محلدانه فکر سمبال و. خو وروسته چې سیکولرزم له فلسفې خپله لاره ښله کړه، نو د جمهوري نظام یوه عملي پالیسي وګرځېده. د عملي پالیسي له رویه د سیکولرزم معنا دا وه، چې مذهبي چارې د فردي ازادي لاسونو ته وسپارل شي، او مشترکې مادي ګټې د حکومتي واک او اختیار له دایرې وشمېرل شي.

پخوا زمانه د مذهبي جبر زمانه وه. په اوسنۍ زمانه کې مذهبي ازادي د خلکو یو نه منسوخېدونکی حق ګرځول شوی دی. سیکولر پالیسي په اصل کې د همدې مذهبي ازادي یوه برخه ده. پخوا زمانه کې دا دود و، چې یوې مذهبي ډلې به دې ته غاړه نه ایښوده، چې بلې مذهبي ډلې ته ازادي ورکړي. لومړۍ ډلې به دوهمه ډله د مذهبي جبر او اکراه (religious persecution) هدف ګرځوله. خو په معاصر جمهوریت کې د دې بالعکس سیکولره پالیسي غوره شوې ده، یانې مشترکې مادي چارې د حکومت په دایره کې ساتل، او د مذهب او کلچر په برخه کې خلکو ته بشپړه ازادي ورکول.

هره ټولنه دې ته اړتیا لري، چې د سولې فضا په کې حاکمه وي. له سولې پرته هېڅ ډول پرمختګ او پیشرفت هم شونی نه دی. سیکولرزم د عملي پالیسي له رویه د سولې د راوستو یو تدبیر دی. همدې تدبیر په اوسنۍ زمانه کې پرمختللي هېوادونه د لرغوني طرز له مذهبي جګړو نه ژغورلي دي. همدا ده، چې له هند نه تر امریکا او بریتانیا پورې د سیکولر دولت اصل غوره کړای شوی دی. د سیکولر دولت معنا مذهبي مخالفت نه دی، بلکې مذهبي نه مداخلت دی. همدا ده، چې په دې هېوادونو کې هره مذهبي ډله له بشپړې ازادۍ برخمنه ده. په دې هېوادونو کې یوازنی شی چې ممنوع دی، هغه یوازې تشدد دی، نه په خپل مذهب باندې عمل کول.

له deenodanish.com څخه ښکته شوی Deen-o-Danish

هغه خلک چې د سیکولرزم په برخه کې منفي ذهن لري، د هغې وجه دا ده، چې هغوی په دوه شیانو کې فرق نه کوي. یو سیکولره فلسفه او بل سیکولره پالیسي ده، دوی دواړو ته په یوه سترګه ګوري. حال دا چې په دې تړاو سم دریځ ته د رسېدو لپاره لازمي ده، چې دواړه له یو بله بېل وکتل شي.

هغه خلک چې د سیکولرزم په هکله منفي ذهن لري، هغوی په یوه بله تېروتنه کې هم بښکېل دي. هغوی سیکولره پالیسي یوازې تر مشترکو مادي چارو پورې نه محدودوي، بلکې هغوی یې د مذهبي مخالفت په معنا اخلي. حال دا چې په اوسنۍ زمانه کې د سیکولر حکومت معنا د مذهب مخالف حکومت نه دی، بلکې د دې معنا یوازې دومره ده، چې حکومت په مذهبي چارو کې د نه لاسوهنې (non-interference) پالیسي ته ژمن دی. په دې مسئله کې ټوله غلط‌فهمي ځکه پیدا کېږي، چې خلکو نه‌لاسوهنه، د مخالفت هم‌معنا ګڼلې ده.

دا مسئله یو بل اړخ هم لري. هغه دا چې د مذهبي ازادي اصل په یوه وخت کې دوه ډوله ازادۍ رانغاړي. مذهبي عمل او مذهبي تبلیغ. په اوسنۍ زمانه کې په ټولو سیکولر هېوادونو کې خلکو ته دا دواړه ډوله ازادۍ ورکول شوې دي. د دې معنا دا ده، چې یوه مذهبي ډله په فردي توګه په خپل مذهب باندې د عمل په خوا کې د نورو مذهبي ډلو په منځ کې د خپل مذهب لپاره سوله ییز تبلیغ هم په بشپړه توګه جاري ساتلی شي. دا ازادي تر دې حده پورې رښتینې ده، چې په دې هېوادونو کې زیاتره خلک خپل دین بدل کړي او د حکومت له لوري په دوی باندې هېڅ ډول بندیز نه ایښودل کېږي. مثلاً په امریکا کې هر کال شاوخوا سل زره امریکایان، د اسلام دین ته غاړه ږدي. (۲۰۱۷)

له دې اړخه چې وګورو، نو د سیکولر پالیسي معنا دا ده، چې هره مذهبي ډله په ټاکلې فردي دایره کې په خپل مذهب باندې د عمل کولو په خوا کې دا هڅه کولی شي، چې د نورو فکر او عقیده هم بدله کړي.

## ۳) سیکولرزم په اسلام کې

د مصر علامه قرضاوي د سیکولرزم په اړه بشپړ کتاب (اسلام او سیکولرزم) لیکلی دی، خو په دې کتاب کې یې د څېړنې میتود او اسلوب دومره ماشومانه او غیرعلمي دی، چې انسان یې له دوو مخونو ډېر نه شي لوستی. علامه قرضاوي خپل بحث د سیکولرزم په لغوي تحقیق پیل کړی او له څو قاموسونو څخه یې د سیکولرزم د لغوي معنا په نقلولو هڅه کړې، چې دا وښیي، چې ولې سیکولرزم له اسلام سره په ټکر کې دی. خو د یوې پدیدې د څېړلو لپاره دا تر ټولو کمزورې میتود دی، چې د یوې کلمې لغوي معنا مخې ته ونیسو او بیا هغې معنا ته د خپل تعبیر او تفسیر په بنیاد لکۍ او بښکرونه ورکړو.

د یادونې وړ ده، چې په دې برخه کې شاوخوا ټول هغه کتابونه چې زمونږ دودیزو علماوو لیکلي دي، په همدغه ډول مغالطې ولاړ دي. مسئله دا نه ده، چې د سیکولرزم لغوي معنا څه ده او ایا دغه معنا یې د اسلام له کوم اصل سره ټکر لري یا نه، بلکې اصلي مسئله دا ده، چې لومړی وګورو، چې ایا سیکولرزم خپل ځان د یوې مفکورې، عقیدې، نظریې او مذهب ځایناستی بولي او شته مفکورې له منځه وړي او که د بشري ژواندانه عمومي تابلو ته د کتلو بڼه زاویه او مختلف لیدلوری دی؟ دغه خبره به نوره هم په ساده ټکو کې وکړو، چې ایا یو مذهبي انسان ته چې مورږ سیکولر انسان وایو، دا په دې معنا ده، چې نوموړي خپل مذهب له لاسه ورکړی او ځای یې سیکولرزم نیولی او که یې معنا دا ده، چې مذهبي انسان د ژوندانه یا دنیوي ستونزو په اړه یو داسې دریځ نیولی چې سرچینه یې په مذهب کې نشته. زما په نظر او له روایتي علماوو پرته به ټول باخبره ملګري زما خبره تائید کړي، چې سیکولرزم د بلې عقیدې ځایناستی یا له منځه وړونکی نه دی، بلکې یوازنۍ عقلي او عملي تګلاره ده، چې انسان یې د خپلې زمانې په مقابل کې خپلولی شي.

د تأبیر النخل په حدیث کې چې کله رسول الله صلی الله علیه وسلم دا خبره وکړه، چې «أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ»، نو په اصل کې یې له غرب نه شاوخوا لس یوولس سوه کاله دمخه د سیکولرزم نظري او اصولي بنیاد کښوده او مسلمانانو ته یې یوه داسې تګلاره په لاس ورکړه، چې په معاصره دنیا کې د بریالي وجود یوازنۍ عملي تګلاره کېدی شي. زما پاسنی ټول بحث د همدې حدیث په هکله زما په تفسیر ولاړ دی او د سیکولرزم ربښتونی تعریف په همدې حدیث کې بیان شوی، چې نور بحث به وړاندې وربانديې وکړو.

## ۴) یو پیغمبرانه سنت

د مصر علامه قرضاوي په خپل کتاب (اسلام او سیکولرزم) کې په خپل ټول زور و توان دا ناکامه هڅه کړې ده، چې دوه خبرې حتما په ثبوت ورسوي. یو دا چې د سیکولرزم معنا او مفهوم لادینیت یا بې دیني دی. دوهم دا چې د سیکولرزم بله هره معنا غلطه ده. پوښتنه دا ده، چې روایتي علما ولې د لامذهبیت په معنا دومره ټینګار کوي؟ ځواب دا دی، چې تر څو چې دوی سیکولرزم په بې دیني معنا نه کړي، تر هغو پورې دوه خبرې نه شي ثابتولی: یو دا چې سیکولرزم هم یوه عقیده او نظریه ده او بله دا چې له دین او مذهب سره په مستقیم تصادم او مخالفت کې ولاړه ده. مثلا تاسو وګورئ، دوی ډیموکراسي هم د «کفري نظام» په حیث معرفي کوي او هېڅکله به یې د عزل او نصب د یوازني عملي میکانیزم او په ټولنه کې ګفتمان ته د ازادي بښونکې اصل په توګه یاد نه کړي، ځکه په دې ډول بیا دوی نه شي کولی، چې دغه «کفري نظام؟» له خپل «اسلامي نظام؟» سره په ټکر کې ثابت کړي.

د روايتي علماوو بله مغالطه دا ده، چې دوی د سيکولرزم په هکله دا نظر لري، چې سيکولرزم د علم لپاره يوازې دوه سرچينې مني، يو پنځه ګوني حواس او بل انساني عقل؛ او وحي ته د علم د سرچينې په نظر نه ګوري. دا خبره تقي عثماني صاحب هم تکرار کړې ده. خو دوی په دې ځان نه دی پوه کړی، چې سيکولرزم ځکه فقط دوه سرچينې مني، چې د سيکولرزم سروکار په ټوله کې د انسان له ظاهري ژوند او دنيوي مسايلو سره دی. يو انسان خپل باطني ژوند او اخروي مسايل څنګه حل و فصل کوي او له کومو ميکانيزمونو يا علومو استفاده کوي، سيکولرزم هېڅ‌کله دې ډګرونو ته پښې نه دي غځولې او نه يې غځولی شي. د سيکولرزم په هکله اصلي او بنيادي نکته چې ټول روايتي علما يې له پامه غورځوي، دا ده، چې سيکولرزم يوه مذهبي عقيده، نظريه يا فلسفه نه ده، بلکې د دنيوي ژوند په مقابل کې د انسان فطري غبرګون، رويه او برخورد دی. د همدې برخورد لپاره مولانا وحيدالدين خان د «پاليسي» کلمه کارولې ده.

دا هم د روايتي علماوو يوه مغالطه ده، چې سيکولرزم سمدستي په سياسي نظام پورې تړي. خبره دا ده، چې د يوه سياسي نظام له ماتحت نه مخکې زه يو انسان يم. زما ژوند دوه مخونه لري، يو مخ مې دنيا ته دی او بل مخ مې د اخرت په لوري. په دې دواړو مخونو کې زه له ګڼو مسايلو، ننګونو او ستونزو سره مخ کېږم. همدغه مسايل او ننګونې چې دنيوي اړخ ولري او زما په اخرت محوره ژوند پورې تعلق ونه لري، نو زه به حتما يو غبرګون او چلند له ځانه ښيم. پوښتنه دا ده، چې دا غبرګون به څه ډول وي او له کوم ځايه به سرچينه اخلي؟ ځواب دا دی، چې د دې غبرګون فطري او طبيعي بڼه سيکولرزم دی. هر انسان فطرتا يو سيکولر موجود دی. سيکولرزم د انسان د فطرت هغه ځواب دی، چې دی يې د انساني، ټولنيز او دنيوي ژوند سوالونو ته ورکوي.

د انسان دغه غبرګون دومره فطري دی، چې ان په ټول تاريخ کې هېڅ پيغمبر د دغه غبرګون او سيکولري دريځ په خپلولو کې شک او تردد نه محسوس کړی. وړاندې به مور له قرآن کريم څخه د پنځو پيغمبرانو له ژوند څخه په مستقيم او د ګڼو پيغمبرانو له ژوند څخه په غيرمستقيم ډول دا وښيو، چې هغوی ټول څنګه په هره معامله کې سيکولري دريځ او برخورد ته ژمن وو او هېڅ‌کله يې په دې برخه کې جوړجاړی يا انعطاف نه دی ښودلی. د دې پيغمبرانو مثالونه به په واضح ډول راته دا ثابته کړي، چې د پيغمبرانو اخروي مذهب که اسلام و، نو دنيوي پاليسي- يا برخورد يې وچ کلک سيکولرزم و.

## ۵) فطري او پيغمبرانه ژوندطرز

مور اوس د سيکولرزم په اړه دې پړاو ته اوښتي يو، چې نور به داسې ابهام پاتې نه وي، چې وضاحت ته اړتيا ولري. سيکولرزم مو لومړی د انساني فطرت يو جز او بيا مو د دنيوي او ژوندنيو مسايلو پر وړاندې د انسان يوازنی فطري چلند

وباله. اوس فقط هغه موضوعات پاتې دي، چې د سيکولرزم په اصلي مباحثو پورې اړه نه لري، بلکې يوازې د سيکولرزم له اطلاقاتو، دلالتونو او اغېزو څخه رازېږي. خو که انسان په اصلي مباحثو پوه وي، دغه فروعي مسايل په خپل عقل او فکر هم هوارولی شي. په دې ليکنه کې موږ د تېرو پيغمبرانو په ژوند کې د سيکولرزم د اصل وجود او په دې تړاو د پيغمبرانو غيرمبهم دريځ ته لنډه اشاره کوو. د يادونې وړ ده، چې لوستونکی بايد هڅه وکړي، چې له دې اجمال څخه تفصيل ته پخپله ورسېږي.

**الف) د سيمويل عليه السلام مثال:**

د تورات مطالعه راته ښيي، چې بني اسرائيلو د ځان لپاره له خپل پيغمبر څخه د يوه پاچا غوښتنه وکړه. پيغمبر عليه السلام د خدای د وحي له مخې طالوت د پاچا په توګه ور په ګوته کړ. دا په دې معنا، چې د خدای، پيغمبر او اسلام لپاره دين، دنيا او واک درې واړه جلا مسايل دي او هېڅ لازمه نه ده، چې يو پيغمبر دې په دنيوي چارو باندې هم حاکميت ولري. د خدای په نزد هم د پيغمبر حد او حدودو معلوم دي او پيغمبر هم په خپل رسالت پوه دی. دا پېښه په اجمال سره په سوره بقره کې هم راغلې ده.

**ب) د داؤد عليه السلام مثال:**

داؤد عليه السلام ته د سيمويل عليه السلام له لوري د پيغمبري زېرى او خبر ورکول شوی و او داؤد عليه السلام هم خپل مقام درک کړی و خو په دې سربېره هم داؤد عليه السلام د طالوت په لښکر کې د يوه عسکر په حيث وجنګېده او د جالوت په نوم دېومانند انسان يې په خپل کاڼي رانسکور کړ او دغه بايللې جګړه يې په فتحه بدله کړه. په وروسته دور کې داؤد عليه السلام د پيغمبرانه حيثيت له مخې نه دی پاچا شوی، بلکې په بني اسرائيلو کې عملي حالاتو دې مقام ته لوړ کړ.

**ج) د يوسف عليه السلام مثال:**

د يوسف عليه السلام په ذهن او زړه کې د دې خبرې وضاحت موجود و، چې زما رسالت او دنيوي ژوند په يو بل پورې هېڅ اړه نه لري. همدا دليل و، چې د يوه مشرک پاچا په حکومت کې يې دنده ومنله او په ډېر اخلاص او صداقت يې خپله دنيوي دنده سرته ورسوله. د پيغمبرانو اصلي دنده د خلکو انذار او تبشير (قرآن) دی، د دې په خوا کې چې په ژوند کې له هر ډول مسايلو سره مخ کېږي، د هغو په اړه د دوی دريځ او غبرګون د دوی په بشري (يا سيکولري) حيثيت پورې اړه لري، نه د دوی په پيغمبرانه حيثيت پورې.

**د) د موسی عليه السلام مثال:**

موسی علیه السلام د فرعون په دربار کې فرعون ته وویل، چې زما قوم له ماسره پرېږده، چې مورږ د سینا دښتې ته ووځو او د خدای عبادت وکړو. خو فرعون یې په خپلې جاهلانه ارادې د موسی خبرې ته غوږ ونه نیوه او خپلو مشاورینو ته یې وویل، چې دا سړی له مورږ نه پاچاهي نیول غواړي او غواړي په مورږ واکمني وکړي. د موسی علیه السلام یوازې خپل قوم غوښتل، یوازې د عبادت په موخه وتل، له مصري قوم سره هېڅ کار نه لرل، د وخت له پاچا او سیاسي واک پر وړاندې بشپړه بې تفاوتي ښودل، د دې واضحه نمونه ده، چې د پیغمبرانو دریځ وچ کلک سیکولري و.

**هـ) د عیسی علیه السلام مثال:**

د انجیل مطالعه راته ښیي، چې عیسی علیه السلام خپلو حواریانو ته په یوه وینا کې وویل، «څه چې د قیصر دي، هغه قیصر ته وسپارئ او څه چې د خدای دي، هغه خدای ته وسپارئ.» له دومره غیرمبهمې وینا وروسته یوازې همدا تمه پاتې کېږي، چې عیسی علیه السلام په واضحو ټکو کې دا خبره وکړي، چې «اې حورایانو! زما دنیوي پالیسي سیکولرزم دی او اخروي مذهب مې اسلام دی.»

په پای کې به د ګنو پیغمبرانو له خولې هغه خبره راوړو، چې خپل قوم ته یې ویل، چې زه له تاسو اجر نه غواړم، زما اجر په الله باندې دی. پوښتنه دا ده، چې دا کوم اجر دی، چې پیغمبر یې نه غواړي؟ ځواب دا دی، چې بې له شکه دا هماغه اجر دی، چې د مکې مشرکینو یې رسول الله ته وړاندیز وکړ، یانې د ټول عرب واکمني، خو رسول الله یې له منلو وچ کلک انکار وکړ.

## ٦) یوازنی اپشن

تر ځایه پورې به یوازنی ټکی چې د توجه وړ دی، دا دی، چې په ګنو ځایونو کې سیکولرزم ته د «یوازني» عملي دریځ او چلند حیثیت ورکړل شوی دی. خبره دا نه ده، چې مورږ ګڼ اپشنونه په لاس کې لرو او کولی شو، هر یو یې انتخاب کړو، بلکې مورږ سره یوازې او یوازې یو عملي او پریکټیکل اپشن دی او هغه سیکولرزم دی. راځئ، خپل پاسني بحث ځینې نورې نقطې به هم په لنډ ډول ذهن ته تازه کړو.

دوهمه مسئله دا وه، چې ما سیکولرزم یو داسې غبرګون او رویه بللی و، چې فطري دی او سرچینه یې د انسان په فطرت پورې تعلق لري. له سیکولرزم انکار اصلا له خپل بشري فطرت نه انکار دی. سیکولرزم تنوع پرستي ته لاره هواروي، د رواداري لاره پرانیزي، فردي او اجتماعي ازادي ته تحقق وربښي، دنیا له اخرت نه جدا کوي، «د ټولنیز امنیت او سولې تضمین دی»، په اختلاف سربېره د بل منل رازده کوي، ایا دا ټولې خبرې د انساني فطري اواز نه دی؟ که دی، نو بیا دې ولې انساني فطرت او سیکولرزم یو بل سره مخالف او ښکر په ښکر وي؟

دریمه مسئله دا وه، چې مورږ سیکولرزم یوه رویه او غبرګون او «پالیسي» وبلله، حال دا چې د روایتي علماوو په نظر کې سیکولرزم یوه کفري فلسفه، غیرمذهبي عقیده او الحادي مفکوره ده. همدغه سبب دی، چې زمورږ لپاره سیکولرزم «شجرة طیبة» ده او د روایتي علماوو لپاره «شجرة خبیثه». دا مغالطه باید دوی پخپله هواره کړي.

څلورمه مسئله دا وه، چې مورږ سیکولرزم د ټولو پیغمبرانو دریځ او سنت وباله او په ډېر تاکید مو دا خبره وکړه، چې د هغوی دریځ وچ کلک سیکولري و. د دې وجه دا نه وه، چې مورږ په زور غوښتل، یو شی (العیاذ بالله) په پیغمبرانو ور وتپو. بلکې زمورږ خبره په دې قاعده ولاړه وه، چې ټولو پیغمبرانو د فطرت دین راوړی دی او سیکولرزم هم د فطرت یوه برخه ده، نو په دې سره ګواکې د پیغمبرانو دنیوي او اخروي ژوند او رسالت دواړه تکمیل مومي.

پنځمه مسئله دا ده، چې یوه پیغمبر ته د واک سپارلو یا واکمن کولو چاره په دې دلیل الله تعالی ځانته منسوبوي، چې په دې دنیا کې هر کار د الله په امر او اراده ترسره کېږي او د واک سپارنې په برخه کې خو د الله تعالی همېشنی سنت دا پاتې شوی دی، چې الله تعالی یې په خپل حکمت او عدالت سپاري، خو دا کار به هم په بشپړه توګه د طبیعي اسبابو او عواملو له مخې سرته رسېږي. سنة الله د ړوند قانون نوم نه دی، بلکې تر شا یې لویه فلسفه پرته ده.

شپږمه مسئله دا ده، چې په اسلامي دنیا کې نن ورځ ټولې هغه ستونزې او مسایل د همدې «dualism» له نشتوالي زېږېدلي دي. پیغمبران چې همدغه ډوالیزم ته ژمن و، په هره برخه کې یې دریځ واضح او څرګند و، خو دغه ډوالیزم چې له پامه وغورځېده، له اسلام نه هم د الف لیلی افسانه جوړه شوه او له اوسني مسلمان نه هم هغه چرګه چې نه د هګیو ده او نه به د شوروا شي.

انساني فطرت د دې تقاضا کوي، چې دنیوي ژوند یې په اخرت هېڅ اغېز ونه کړي او نه یې اخرت په دنیا اغېز وکړي. وړاندې مورږ د همدې اجمال تفصیل ته تم کېږو.

## ۷) د انساني فطرت اواز

انسان فطرتا دوه ګونی مخلوق دی. یو ګونی یې دنیاپلوی دی او بل ګونی یې د اخرت یا له مرګ نه وروسته ژوند پورې تړلی دی. په نورو ټکو کې یې داسې وپېژنئ، چې یو د انسان روحي بعد دی او بل یې جسمي بعد دی. سره له دې چې زمورږ بدن په غذا وده کوي او دغه غذا په روح هم اغېز لرلی شي، خو هغه غذا چې مورږ یې بدن ته تغذیه کوو، همه غذا خپل روح ته نه ورکوو. د انسان دغه دوه‌ګونی فطرت د انسان د دنیوي او اخروي ژوند په تړاو هم همدومره صدق کوي، څومره چې د روح او جسم په اړه ربنتیا دی. انسان فطرتا نه غواړي چې دنیا او اخرت یې سره خلط و ملط شي او یا یې

یو په بل مسلط شي یا یو د بل له امله زیانمن او اغېزمن شي. انساني فطرت په دغه برخه کې د بشپړې ازادي تقاضا کوي او حقیقت دا دی، چې الهامي ادیانو دغه ازادي او دوه‌ګونی‌توب منلی هم دی او په پام کې یې هم نیولی دی.

تاسو د الهامي ادیانو ټول تاریخ خپلو سترګو ته ودروئ. هرکله چې د یوه پیغمبر مخاطبینو ته الهي پیغام رسول شوی دی، نو هغوی په خپل زعم انګېرلې ده، چې دې سره به مو دنیوي حیثیت او مقام له ګوتو ووځي، بس وار له مخه یې له الهي پیغام سره کلک مخالفت ښودلی دی. ان چې کله یې د خپلو پلرونو او نیکونو په دین باندې تاکید هم کړی دی، نو تنها وجه به یې دا وه، چې په هماغه دین او تګلاره کې به د دوی دنیوي مقام خوندي و. مثلا د فرعون د پاچاهي ټوله مانۍ د شرک له خښتو رعېدلې وه او د موسی ع د توحید دعوت د دې مانۍ لپاره د ابراهیمي تبر غوندې و. په همدې خو فرعون خپلو درباریانو ته وویل، چې وګورئ، دا سړی راغلی دی، غواړي له موږ واک واخلي او پخپله په موږ واکمني وکړي.

مګر تاسو په دې هم غور وکړئ، چې د هر پیغمبر په پیغام کې به دا ارومرو واضح و، چې زما د اخروي نجات پیغام ستاسې په دنیوي مقام او منزلت هېڅ اغېز نه کوي او خپلې دنیوي چارې په خپل عقل او تدبیر پخپله مخکې وړلی شئ. نبي کریم صلی الله علیه وسلم خو دا خبره په دومره واضحو ټکو کې کړې ده، چې تر هغې ډېر وضاحت یې هېڅ ممکن نه دی. مثلا پاچاهانو ته به یې په لیکونو کې په صرحت سره دا خبره لیکله، چې ستاسې دنیوي حیثیت به پخپل حال پاتې وي. مثلا هغه لیک ولولئ، چې د حارث بن ابی شمر غساني په نوم و او ورته لیکلي یې و، چې «په الله ایمان راوړه، ستا حکومت به پخپل حال پاتې شي.» دغه راز په یوه اوږد حدیث کې نبي کریم ص فرمایلي دي، چې «په جاهلیت کې ستاسې غوره به په اسلام کې هم غوره وي»، په دې معنا چې ستاسې د جاهلیت د زمانې اثر او رسوخ به له منځه نه ځي، یوازنی شرط دا دی، چې اسلام یو دین دی او په دیني لحاظ غوره هغه څوک کېدی شي، چې په خپل دین یې ځان پوه کړی وي.

## ۸) ایا په هره مسئله کې فتوا ضرور ده؟

د علماوو او فقهاوو په منځ کې یو جدي او ژور بحث دا هم دی، چې ایا هره مسئله شرعي حیثیت لري او که نه؟ او ایا اړتیا ده، چې په هره مسئله کې یوه مفتي ته مراجعه وکړو او فتوا ورنه وغواړو؟

تر کومه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم و صحابوو، تابعینو او تبع تابعینو د دور خبره ده، نو هغوی په دې برخه کې ډېر واضح موقف درلود. تر دې چې ګڼ داسې واقعات کتابونو راوړي دي، چې نه یوازې یوه صحابي هر سوال ته شرعي حیث نه دی ورکړی او سوال یې نه دی ځواب کړی، بلکې سوال او سایل یې دواړه غندلي هم دي. همدا سبب دی،

چې له رسول الله ص نه دا راز خبرې راپاتې دي، چې «إستَفتِ قلبَکَ، له خپل زړه نه دې فتوا وغواړه» يا دا چې «انتم اعلم بأمر دنياكم، په دنيوي چارو تاسو بهتر پوهېږئ.» د صحابوو خو مزاج دا و، چې رسول الله ته به يې نېغ په نېغه وويل، چې که الهي وحي او حکم نه وي، نو مور ستا مشورې او لارښوونې ته اړتيا نه لرو لکه بَرِيرَة چې ورته وويل، «لا حاجة لي فيه، زه ستاسې مشورې او سپارښتنې ته ضرورت نه لرم.»

په دې توګه زمور لپاره خير القرون همدا درې طبقې دي، تر هغوی وروسته چې هر څوک راغلي دي، د هغوی خبره که له قرآن او سنت سره موافقه وه، نو مور ته په دواړو سترګو د منلو ده، له هغه پرته يوازې اساطير دي او افسانې چې کتابونو پرې ډک شوي دي.

د دغه بحث جزيات ډېر زيات دي، خو پخپله د دې بحث وجود د دې ثبوت دی، چې اسلام د دنيا و مافيها د هر جز او کل سره هېڅ راشه درشه نه لري او د اسلام خپل ټول جز او کل په اخرت پورې تړلي دي.

زمور د روايتي علماوو دا ساده‌توب د خندا وړ دی، چې دوی د اسلام اخلاقي او اجتماعي احکام د دې لپاره وړاندې کوي، چې دنيوي سعادت او نېکمرغي پرې ترلاسه شي، حال دا چې د اسلام هر حکم يوازې د اخروي فلاح او کاميابي لپاره دی. يو مسلمان د دې لپاره رښتيا وايي او عدل کوي، چې په اخرت کې به اجر پرې ورکول کېږي او له ګناهونو ډډه کوي، چې د دوزخ له عذاب نه بري وي. خو همدغه دواړه کاره نامسلمان د دې لپاره کوي، چې يو خو يې وجداني تقاضا هم مجبوروي او بله دا ده، چې دنيوي خير او برکت هم په همدې کې ويني او د اخرت د وعدې او وعيد يا اجر او زجر په بنا يې نه کوي.

## ۹) يوه وروستۍ خبره

دا دنيا د امتحان وطن دی. دلته د الله تعالی سنت دا دی، چې حق به په مشتبه او ملبوسو شکلونو کې مخې ته راځي. (انعام: ۹) خدای د حق بيرغ جګوونکی د پرښتې په څېره کې نه رااستوي. بلکې د بشريت جامه وربانديې غوړوي. تر څو خلکو ته د خپل ځان په څېر يو انسان په نظر ورشي:

«نبي کريم ص چې کله خپل قوم ته د حق پيغام څرګند کړ، نو د هغه د قوم انکار کوونکو سردارانو وويل: مور خو تا ايله د خپل ځان په څېر يو بشر ګورو او نه دې وينو چې زمور له تيټو (بې پته) بې فکره (ساده) خلکو پرته بل چا ستا متابعت کړی وي او پر مور باندې ستاسو کوم غوره‌والی هم نه درکې وينو، بلکه زمور خيال خو دا دی، چې ته د خدای استازی نه يې، او مور خو تاسو دروغجن ګڼو. (هود: ۲۷)»

د مؤمن او غیرمؤمن تعریف که د حقیقت په ژبه کوو، نو ښایي په دې ډول به وي:

مؤمن هغه دی، چې د دلیل او معقولیت په ټکو کې په خبره پوه شي. غیرمؤمن هغه دی، چې خبره به یوازې هغه وخت اوري، چې د خدای اواز لوړ شي، سره له دې چې د هغه مهال اوربدنه به چاته هېڅ ګټه ونه رسوي.

## ۱۰) د حقیقت طلب

یو شخص چې د غرور او عصبیت په څېر اروایي غوټو کې نغښتی وي، هغه هېڅ کله حقیقت نه شي لیدلی، که هر څومره په واضح حالت کې یې هم مخې ته راشي. حقیقت ته د رسېدو لپاره ضروري ده، چې د حقیقت طالب اوسې.

«تلک عشرة کاملة»

رحمت شاه فراز

deenodanish.com له خځه ښکته شوی Deen-o-Danish